

איוב- שער 3: (איוב פרק א, א) תקופתו של איוב

לאחר שרפרפנו על 'בעיית הגמול' בתנ"ך הגיע הזמן להיכנס לספר איוב שכל כולו עוסק בבעיה זו.

א. איש היה בארץ עוץ איוב שמו והיה האיש ההוא תם וישׁר וירא אלהים וסר מרע:

דומה, שבכל ספר שנלמד בתנ"ך, שאלתנו הראשונה תהיה: מתי והיכן התרחשו מאורעות הספר? בדרך כלל התשובה נמצאת כבר בפתיחת הספר. אם ניקח כדוגמא את פתיחת הספרים הראשונים בנביאים אחרונים (שאינם לפי סדר הזמנים כפי שנמצא בנביאים ראשונים)-

ספר ישעיהו - (א, א):

"חזון ישעיהו בן אמוץ אשר חזה על יהודה וירושלם בימי עזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה".

או ספר ירמיהו - (א, א-ג):

(א) "דברי ירמיהו בן חלקיהו מן הכהנים אשר בענתות בארץ בנימן:

(ב) אשר היה דבר קצק אליו בימי יאשיהו בן אמון מלך יהודה בשלש עשרה שנה למלכו:

(ג) ויהי בימי יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה עד תם עשתי עשרה שנה לצדקיהו בן יאשיהו מלך יהודה עד גלות ירושלם בחדש החמישי".

בפתיחת ספר איוב אמנם מוזכר מקום (שלא ברור כלל היכן הוא) אך אין שום איזכור לתקופה:

"איש היה בארץ עוץ איוב שמו...".

ביחס למקומו- ארץ עוץ, כלל לא ברור היכן נמצא מקום זה. שם זה נזכר שלש פעמים בספר בראשית, כשם לבני אדם, אך בשלש רשימות נפרדות:

א. זהו בנו בכורו של ארם, שהוא בנו הקטן של שם (בראשית, י, כג).

ב. הוא גם בנו בכורו של נחור אחי אברהם.

ג. שם זה נזכר גם כבנו בכורו של דישן, שהוא בנו הקטן של שעיר החורי (לו, כח).

רש"י מבין שמקומו הוא בארם, ואילו ה'אבן עזרא' גם הרמב"ן מקשרים אותו לבני עשו, בעיקר על סמך הפסוק באיכה: 'שׁישי ושׁמחי בת-אדום יושׁבת בארץ עוץ ...' (איכה, ד, כא).

בהמשך הדברים, נעסוק בשיטת הרמב"ם הסובר שאיוב הינו משל בלבד. וביחס למקומו של איוב בארץ עוץ כותב: "איש היה בארץ עוץ... והוא צווי בעצה ובהנהגה עזו עצה, וכאלו יאמר לך השתכל בזאת העצה והתבונן בו"(מורה נבוכים, חלק שלישי, פרק כ"ב). לדבריו, זהו איננו מקום גיאוגרפי, אלא המלצה לקורא להתבונן בעיון במסקנות הספר.

לא נתעמק כעת במקומו של איוב אלא נתמקד בתקופה בה אירע הסיפור. את התשובה לא נקבל במהלך הספר, אך רבותינו עסקו בכך בהרחבה במסכת 'בבא בתרא' (יד-טו). אך דומה, שעיון בסוגית הגמרא, אך יגביר את הבלבול והמבוכה בנושא הנדון:

א. "משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב, מסייעא ליה לרי לוי בר לחמא, דא"ר לוי בר לחמא:

איוב בימי משה היה, כתיב הכא: (איוב י"ט) מי יתן אפוא ויכתבון מלי, וכתבי התם: (שמות ל"ג) ובמה יודע אפוא...

ב. יתיב ההוא מרבנן קמיה דר' שמואל בר נחמני, ויתיב וקאמר: **איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה...**

ג. תנאי היא; דתניא, רבי אלעזר אומר: **איוב בימי שפוט השופטים היה...**

ד. רבי יהושע בן קרחה אומר: **איוב בימי אחשורוש היה...**

ה. רבי נתן אומר: **איוב בימי מלכות שבא היה...**

ו. וחכ"א: **איוב בימי כשדים היה,**

ז. ויש אומרים: **איוב בימי יעקב היה,** ודינה בת יעקב נשא...

וכולוהו תנאי סבירא להו דאיוב מישראל הוה, לבר מ'יש אומרים' ...

ח. רבא אמר: **איוב בימי מרגלים היה,**

ט. רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרוייהו: **איוב מעולי גולה היה,** ובית מדרשו בטבריא היה..."

מסוגיא זו, ציטטנו בדילוגים תשע דעות שונות. מה ניתן ללמוד מכך?

ישנן בסוגיא מגוון דעות החל מתקופת האבות ועד תקופת עולי הגולה. הרושם הוא שכמעט בכל תקופה שנרצה, נמצא דעה שמייחסת את איוב לתקופה זו... דרך הלימוד של התנאים והאמוראים איננה מתוך מחקר היסטורי, אלא מסתמכת על השוואת מילים - מצאנו מילה באיוב ומצאנו מילה זו בתקופה כלשהי. להדגמת העניין הבאנו רק את דרך הלימוד שאיוב היה בתקופת משה (המילה "איפוא" היא מילת הקישור).

ולכאורה, דרך לימוד זו תמוהה, שהרי ניתן למצוא מילה זו במקומות נוספים. ואכן הגמרא מקשה כן:

"ואימא: בימי יצחק, דכתיב: מי אפוא הוא הצד ציד? ואימא: בימי יעקב: דכתיב: אם כן אפוא זאת עשו? ואימא: בימי יוסף, דכתיב: איפה הם רועים?" משאלת הגמרא נראה כי היא שוללת דרך לימוד זו, אך אין הדבר כן, שהרי תשובת הגמרא לשאלה זו, היא:

"לא ס"ד, דכתיב: מי יתן בספר וינוחקו, ומשה הוא דאיקרי מחוקק, דכתיב: וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון". הגמרא איננה שוללת דרך לימוד זו, אלא מסבירה כי ישנה מילה נוספת המתאימה למשה בלבד. כך שגם למסקנת הסוגיא, הלימוד הוא בדרך של השוואת מילים, והדבר נראה תמוה. הרב אופיר סעדון² טוען כי הלימודים השונים אינם רק על בסיס של מילה משותפת, אלא יש בהפניה זו משום הצבעה על אישיות שעסקה באופן בולט בשאלת הטוב והרע בעולם. הפניית הגמרא לפסוק המזכיר את המילה "אפוא" טומנת בחובה התייחסות לבקשתו של משה לידע מפני מה יש צדיק ורע לו. באותו עניין נזכרת לא רק המילה 'איפוא' אלא גם בקשתו של משה להבין את סודו של ספר איוב: "ויעתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודעני נא את דרכך ואדעך למען אמצא חן בעיניך ויראה פי עמך הגוי הזה: ויאמר פני ילכו ונהחתי לך: ויאמר אליו אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה: ובמה ינדע אפוא..." (שמות לג, יג-טז). וכדרשת חז"ל: "הודיעני נא את דרכיך- אמר לפניו: רבונו של עולם! מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו, יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו?" (ברכות, ז).

ספר איוב כולל מהלך אלוקי אשר הגיבור הטראגי כלל אינו מודע אליו, וכך ניתן למצוא בכל הדמויות המקראיות המוזכרות³.

¹ עצם הלימוד מתוך השוואת מילים בלבד נראה תמוה, וזאת שאלת הגמרא. אך הבאת הפסוק מיוסף מעוררת קושי נוסף: היאך משווה הגמרא בין אפוא לאיפה? הראשון משמעו אם כן והשני משמעו היכן?

² במאמרו: 'איוב משל היה': <http://saadonofir.blogspot.co.il/2011/12/blog-post.html>

³ בפרוט ובהרחבה, במאמר המוזכר לעיל.

מסוגית הגמרא לא החכמנו רבות לקביעה וודאית של תקופתו, אך בכל זאת ניתן ללמוד כמה דברים חשובים לענינו של איוב, ונסכמן בנקודות:

*ישנה מחלוקת אם איוב היה מבני ישראל, כדעת כל הדעות מלבד ה'יש אומרים'. לדעה זו וודאי המסר של הספר הוא אוניברסלי וכלל עולמי, ואין לו קשר לעמנו בלבד!

*במבט ראשון נדמה לנו כי מטרתה של הסוגיא היא לקבוע את זמנו של איוב. נראה לי שאין כאן שעור בהיסטוריה, ומטרת הדעות היא שונה. ראשית, נוכיח שאין כאן סוגיא היסטורית בלבד:

הדעה הראשונה שהבאנו קבעה כי איוב היה בזמנו של משה, אך ישנה דעה נוספת- הדעה השמינית, שקבעה כי איוב היה בימי המרגלים. וכי מתי חיו המרגלים, האם לא בתקופתו של משה? אם כן מה ההבדל בין הדעות?

לכן, נראה לומר כי מטרת התנאים ללמדנו על קווי דמיון רעיוניים בין איוב לתקופות השונות. אם קבענו ש'איוב בימי מרגלים' הכוונה שיש קשר רעיוני בין סיפור איוב לסיפור המרגלים.

כדי להבהיר ענין זה אדגים זאת באחת מן השיטות ⁴: אחת מן הדעות שהבאנו (הדעה השלישית) היא דעתו של רבי אלעזר הטוען כי "איוב בימי שפוט השופטים היה". למרות שנדמה כי הוא מחבר אותנו לספר שופטים, אך פתיחה זו היא דווקא פתיחתה של מגילת רות! נוכל למצוא קווי דמיון רבים בין מגילת רות לספר איוב:

1. בשני הסיפורים מדובר על משפחה מוצלחת מכל הבחינות שבבת אחת מאבדת הכל- גם את הנפש וגם את הרכוש ונותרת ללא סיכוי ריאלי להשתקם מחדש.
  2. שני הסובלים מתאוננים על מר גורלם, מתוך הכרה שהקב"ה עומד מאחורי הקורות אותם. הלשון בה משתמשים שניהם, דומה להפליא: איוב נושא משלו בדבריו - "חי א-ל הסיר משפטי וש-די המר נפשי" (כ"ז, ב), ונעמי מקוננת - "כי המר ש-די לי מאד". חשוב להדגיש, כי שני ספרים אלו הם היחידים בכל פרקי הפרוזה המקראית, שהקב"ה נקרא בהם בשם "ש-די".
  3. בשני הסיפורים מגיבה הסביבה בתדהמה נוכח הטרגדיה, שהשפיעה אף על מראם החיצוני של הסובלים: על רעי איוב נאמר - "וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירוהו, וישאו קולם ויבכו" (ב', יב), ועל נשות בית לחם - "ותהם כל העיר עליהן, ותאמרנה: הזאת נעמי?" (א', יט).
  4. לשני הסיפורים "סוף טוב" - המשפחה החרבה קמה לתחייה (לאיוב נולדים ילדים, ולנעמי- מעין נכד).
  5. ישנה הקבלה גם באופן הגעת הישועה: איוב רואה בנים עד ארבעה דורות (מ"ב, טז), והמגילה מסתיימת בדור הרביעי של נעמי - דוד. לאיוב נולדים "שבענה בנים" (מ"ב, יג), ובמקביל, נשות בית לחם מעידות על רות - "אשר היא טובה לך משבעה בנים" (ד', טו).
- השוואות אלו עמדו לפני רבי אלעזר, הטוען "איוב - בימי שפוט השופטים היה". נראה, כי כל עומקו של מדרש זה לא בא אלא להשוות בין סיפור איוב וסיפור נעמי. אך דווקא מתוך הדמיון, יש להתבונן גם בשוני הגדול- כשאנו שואלים מה חולל את השוני, ומה שיקם משפחה זו?

⁴ ואסתייע במאמר של הרב בזק בדף קשר מס' 340, ובדברים של יאיר זקוביץ' בפירוש "מקרא לישראל" עמ' 31-30

תשובת מגילת רות היא: **החסד האנושי!** כל כולה של המגילה מעשי חסד: רות עושה חסד עם נעמי בהישארותה עימה, בועז גומל חסדים לרות בשדה, נעמי עושה חסד בחפשה פתרון לרות, ורות עושה חסד עם בועז בכך שנישאת לו, ולא נאריך בכך. מגילה זו מלמדת אותנו כי מעשי החסד האנושיים יכולים להוציא את האדם ממצב שנראה אבוד לחלוטין, וממצב זה יוצא מלך ישראל-דוד מלך ישראל חי וקים!

לאורך כל ספר איוב, עוסקים איוב ורעיו בהעלאת רעיונות פילוסופיים. אין בספר ולו גם פעולה אחת הנעשית על מנת לשקם את החורבן. זירת ההתרחשות של המסופר בספר היא חדר הדיונים בלבד. אף הפתרון המוצג בסופו של דבר, פתרון פילוסופי הוא. איוב לא ידע מעולם, את שידענו אנו, עוד בטרם ניחתה עליו הרעה: כל הצרות שנחתו עליו בזו אחר זו, אינן אלא תוצאות ה'ויכוח' שבין ה' לשטן, האם יחזיק איוב בתומתו נוכח צרות אלו. אין הקב"ה מגלה לאיוב את הפתרון הספציפי למקרהו, אלא עוסק בשאלה הכללית: יכולת האדם לבוא בטענות אל מול הבורא הנשגב והנורא. סיפורו של איוב הינו דוגמא, אחת מני רבות, לסבל שבא על האדם בלא שיבין מדוע, והקב"ה מבקש להבהיר את התמונה הכללית: גם כאשר האדם איננו מבין, אין הוא זכאי לטעון כלפי הקב"ה. שכן, מי הוא האדם, שיסודו מעפר וסופו לעפר, שימיו כצל עובר, שיעמוד מול מלך א-ל חי וקיים? ...רק לאחר שמודה איוב - "ידעתי כי כל תוכל ולא יבצר ממך מזימה... לכן הגדתי ולא אבין נפלאות ממני ולא אדע", הגיעה העת להשלים את המעגל - "ויסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה" (מ"ב, י). כשם שלא היתה סיבה ישירה לפורענות, כך לא היתה סיבה ישירה לישועה.

ספר איוב מתבונן, אפוא, בטרגדיה האנושית מנקודת מבט א-להית. הקב"ה, קורא הדורות מראש, מגיד מראשית אחרית, מנהיג את עולמו על פי רצונו, רצון "א-ל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא". לא האדם, בעל הראייה המצומצמת ותוחלת החיים הקצרה, הוא שישפוט את אלהיו. לא תמיד יכריעו מעשיו באופן ישיר את גורלו. גם אם איננו מבין, עליו להכיר את מקומו. "מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו... ה' אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ" (תהילים ח').

שני הספרים מלמדים שאין להיכנס לייאוש גם במצב אנוש, אך התיקון יכול לבוא בזכות מעשי האדם וגם בזכות החסד האלוקי, ואולי שניהם גם יחד. כשרבי אליעזר קבע כי "איוב בימי שפוט השופטים היה" הוא רצה ללמדנו, כי כשבאים ללמוד את ספר איוב יש גם לפתוח את מגילת רות במקביל, ולהבין שיש קשר והשלמה בין שני ספרים אלו.

מכל הדעות שהובאו בסוגיא ישנה דעה אחת יוצאת דופן, הטוענת כי אין לחפש את סיפורו של איוב במפת ההיסטוריה, שהרי "איוב לא היה ולא נברא, משל היה".

דעה זו דורשת דיון נפרד, ועל כך בשעור הבא...